

МЕТОДОЛОГІЧНІ АЛЬТЕРНАТИВИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДУХОВНОСТІ

УДК 130. 121 (045)

“КОНСЕРВАТИВИ” В ЦІННІСНО-СМІСЛОВОМУ УНІВЕРСУМІ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

ДУЙКІН В.Р.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається природа консервативів у контексті інтенціонального акту як наявний досвід свідомості. Показано, що консервативи як інструмент ціннісної орієнтації в актах звернення до них зазнають модифікацій, які, однак, утримуються у свідомості як стрижень життєвого світу суб'єкта.

Ключові слова: життєвий світ, інтенціональність, цінності-“консервативи”, ретенція, трансцендентальний суб'єкт.

В статье рассматривается природа консервативов в контексте интенционального акта как наявный опыт сознания. Показано, что консервативы как инструмент ценностной ориентации в актах обращения к ним модифицируются, однако в то же время удерживаются в сознании как стержень жизненного мира субъекта.

Ключевые слова: жизненный мир, интенциональность, ценности-“консервативы”, ретенция, трансцендентальный субъект.

This article examines the nature of “conservatives” in the context of intentional act as a current experience of mind. The paper demonstrates that conservatives as an instrument of value orientation undergo modifications while being addressed, though remain preserved in mind as a vital pivot of an individual’s life-world.

Key words: life-world, intentionality, “conservatives” as values, retention, transcendental subject.

Процеси, які сьогодні відбуваються в життєвому та духовному просторі українського суспільства, вказують не лише на глибоку суспільно-економічну кризу, а й кризу ціннісних орієнтацій людини. Злами, які ми спостерігаємо у цій сфері, виявляють розгубленість, ворожість, відверту агресивність, поглиблення прірви між старшим поколінням людей і молодими, які прагнуть будувати своє майбутнє на засадах європейських соціально-культурних цінностей. Рефлексія внутрішнього світу людини (тобто духовність), як зазначає С.Б. Кримський, набирає етичної форми особистісної специфіки людяності взагалі саме тому, що вона починається з обрання суб'єктом свого власного образу та місця в житті [4, с. 41]. Саме спрямованість на, здавалося б, одні і ті ж цінності – добро, справедливість, розум, красу, гуманізм, утворює певний смисловий розрив, який і руйнує це соціально-культурне поле, а ціннісно-смісловий універсум суб'єктивності виявляється скроєним із системи цінностей як певних смислових полів, характер відношення яких швидше нагадує відношення “порядку і хаосу”. Людина з іншими поглядами, ціннісними орієнтаціями все більшою мірою виступає не просто як Інший, а Чужий. Цінності в структурі трансцендентальної суб'єктивності набувають, з одного боку, виразу консервативів, смислове навантаження яких, як на наш погляд, і зумовлене певним періодом розвитку нашого суспільства – періодом радянськості, в якому вихована критична

маса наших громадян, а з іншого – молоде покоління людей, котрим уже “набридло чекати” і котрі прагнуть якомога швидше втілити у життя свої очікування, намагаючись інколи вдосконалювати світ на підставі власної недосконалості. Маємо зіткнення двох ціннісно-смыслових універсумів, кожен з яких характеризується законовідповідністю його актуального існування, що “визначене своєрідним аподиктичним ядром та периферійним полем нездійсненого, потенційного, незбулого, несправдженого, неймовірного” [4, с. 32].

Запропонована стаття є логічним продовженням розмірковувань автора з цього питання у минулому випуску Вісника “Український консерватизм і гетьманський рух” Історія. Ідеологія. Політика, вип. 17. [7, с. 161–168].

З огляду на зазначене, у цій статті основна увага приділятиметься аналізу консервативів як специфічно смисло-навантажених цінностей, що і утворюють життєвий світ трансцендентальної суб’єктивності. Вважаємо за необхідне впровадити до аналізу явища поняття “консерватив”, яке є складником таких понять, як “наратив”, “мікронаратив” і “гранднаратив”.

Життєвий світ людини є предметом дослідження цілої низки гуманітарних дисциплін, які застосовують різноманітні методології. В основі ж власне філософського підходу до цієї проблеми найбільш продуктивним, як на наш погляд, може стати герменевтичний підхід, запропонований Е. Гуссерлем в заключних частинах V розмислу в праці “Картезіанські розмисли”, в яких “життєвий світ” розглядається як подолання розірваності рефлексивного і внутрішньо-світового.

Дослідження смислової структури самої свідомості дозволило Е. Гуссерлю виявити суттєвий зв’язок історичного характеру свідомості з формуванням життєвого світу людини. Саме ця обставина зумовлює необхідність звернення до історичного способу аргументації як певного “історичного апіорі”, за допомогою якого сам життєвий світ людини постає як історичне утворення. У цьому зв’язку вважаємо слушною думку відомого українського дослідника феноменології Е. Гуссерля С.О. Кошарного, який зазначає, що “спроби Гуссерля виокремити за допомогою трансцендентальної дедукції феномен життєвого світу свідомості і осмислити його у чистому вигляді... показали, що це можливо здійснити лише завдяки історичному аналізу, в ході якого виявляються історичні передумови становлення смислових горизонтів життєвого світу” [3, с. 170].

Важливість застосування запропонованого Е. Гуссерлем герменевтичного методу до вирішення поставленої проблеми виявляє себе в запропонованій ним інтерпретації історично-діяльничого характеру інтенціональної активності трансцендентального суб’єкта, до якого включаються також і утворення, і переживання ним свого життєвого світу. А це може означати, що герменевтика життєвого світу людини маніфестує себе в герменевтиці інтенціональності як дієвості свідомості людини, оскільки в її основі завжди знаходимо спрямованість “на щось”, в результаті чого вона і розкриває себе як свідомість “про щось”. Така свідомість є “усвідомленням чогось”, “сприйняттям чогось” і “задоволенням від чогось”.

Ці суттєві характеристики ціннісно-зорієнтованої свідомості трансцендентального суб’єкта дозволяють глибше зрозуміти сутність інтенціональності, а відтак і її роль у формуванні життєвого світу людини, оскільки вона не лише формує його, але є і підсвідомо існуючою методологічною основою його функціонування. Йдеться про те, що з самого початку інтенціональність об’єктивує життєвий світ людини, зв’язуючи ментальні факти свідомості людини з інтенціональними об’єктами, які отримуються за допомогою гілетичних даних. У такому випадку інтенція передбачає функцію інтерпретації цих гілетичних даних, співвідносячи їх з уже наявними в інтелектуально-лексичній матриці людини конструктами. Тому інтерпретація в даному випадку виступає як безпосереднє співвіднесення цих гілетичних даних з об’єктами, які самі не є частинами цих інтенціональних актів. При цьому дані життєвого світу людини утворюють своєрідне трансцендентальне апіорі по відношенню

до цих гілетичних даних. Фактично формується своєрідна ідея “інтенціональної референції” як співвідношення слова і реального предмета, в якій слово виконує функцію безпосереднього репрезентанта смислового навантаження певної цінності, а відтак і ціннісної орієнтації інтелектуально-лексичної матриці трансцендентального суб’єкта в цілому.

Маніфестуючи себе як певна комплексна структура, інтенціональна референція має справу з даними, які використовуються як вихідний матеріал, а потім, виходячи з можливостей свідомості людини, відхиляються або інтегруються в систему її ціннісних орієнтацій. При цьому сама інтелектуально-лексична матриця виявляє себе як своєрідний стрижень усіх можливих референцій, а в її межах інтенціональність виявляє і свою уніфікуючу функцію.

Виходячи з того, що інтелектуально-лексична матриця людини є ціннісно насиченою і ціннісно спрямованою її життєво-історичним досвідом, інтенціональні акти дозволяють приписувати різні ознаки одним і тим же референтам, які позиціонують себе як своєрідні полуси значень. За допомогою інтенції різні аспекти, перспективи і стадії об’єкта фіксуються в цінностях як своєрідних смислових ядрах і інтегруються в них. В інтенціональному акті кожний аспект об’єкта, який проходить процедуру ідентифікації, повинен вказати на зв’язані з ним аспекти в ціннісно-смісловому горизонті конституційованої свідомості. Прикладом може бути елементарне читання книги, в якій розгорання сюжету відкриває перед нами горизонт очікуваних нами подій. І вже не важливо, відбудеться так чи ні. Важливим є те, як ці події розгортаються в моїй свідомості. Це є моя творчість як проекція мого ціннісно-сміслового універсуму на горизонт подієвості; це моя інтерпретація, яка є своєрідним продовженням розгорання книги мого життя. Я кажу: “Я так би побудував”.

Звісна річ, у такому разі необхідно відокремлювати акти чистої інтенції і акти інтуїтивного здійснення, оскільки акти чистої інтенції включають до свого складу ті акти, які не усвідомлено відсилають нас до інтенціональних об’єктів. Ці акти мають місце тоді, коли ми лише розмірковуємо про ці об’єкти, але в нас ще немає їх чіткої ідеї. Натомість, акти інтуїтивної дії можуть бути визначені як такі, що ніби заповнюють порожнечу актів чистої інтенції інтуїтивним змістом. І це наповнення здійснюється в акті *сприйняття* і *уявлення*, які всебічно свого часу були розглянуті І. Кантом у “Критиці чистого розуму”. В акті конструювання свідомість привносить в предмет уже наявні в ній (апріорні щодо предмета, який підлягає конструюванню) цінності, категоріальні схеми і поняття. Предмет ніби підганяється під роками вироблені ціннісні орієнтації, які виявляють конститутивні здатності саме цієї наявної інтелектуально-лексичної матриці, іманентної саме цьому трансцендентальному суб’єкту. Маємо справу зі своєрідним герменевтичним апріорі (наперед-бачення), яке є фактом для даного трансцендентального суб’єкта, але не обов’язково є фактом для іншого Ego, позаяк може виявити себе як таке, що вводить в оману. Проте за будь-яких обставин є очевидним, що маємо два своєрідні типи інтенцій: інтенції очікування, які є беззмістовними, та інтенції наповнення, які привносять у предмет своєрідний інтуїтивний зміст. Саме це привнесення і позиціонує себе як інтерпретація.

Акт наповнення предмета інтуїтивним змістом є своєрідною формою конституювання. Е. Гуссерль у першому виданні “Логічних досліджень” акцентує на тому, що саме інтенціям надає функції дійсного конституювання інтенціональних предметів. Це конституювання є своєрідним “виконанням”, або завершенням (*Leistung*) інтенціональних актів. А це може значити, що інтенціональний предмет є таким, що породжується в самому акті, а його конституююча функція може бути виявленою за допомогою методу, який Е. Гуссерль назвав інтенціональним аналізом. Саме за допомогою цього аналізу і відкривається залежність структури розуміння від інтенціональної структури свідомості. За допомогою методу інтенціонального аналізу стає можливим ніби *зазирнути* в світ трансцендентальної суб’єктивності, збагнути особливості формування і функціонування її історії як власне її життєвого світу.

Трансцендентальний суб'єкт в інтенціональному акті поєднує перспективу минулого і сучасного, але в цій інтенції повинен розкриватися смисл у горизонті сучасного. І тут відносини між минулим і сучасним можуть переноситися на відношення між сучасним і майбутнім, тобто майбутнє може мислитися за аналогією з сучасним: сприйняття майбутнього в перспективі сучасного визначається сприйняттям сучасного в перспективі минулого. При цьому цінності, які в певному смислового навантаженні відклалися в свідомості людини і є невід'ємними складниками її історії, а відтак і життєвого світу, виявляють досить потужне феноменологічне навантаження, оскільки шоразу, тільки-но минуле маніфестовано в модусі часу, воно воскресає як певна історична реальність саме цього трансцендентального суб'єкта. Це та реальність, яка за своєю сутністю є деякою низкою цінностей, які сформовані суб'єктом під впливом комунікації з іншими у межах певного соціокультурного поля, а тому виявляють характер певної інтерсуб'єктивної спільності. Тож трансцендентальне "Ми", як даність об'єктивного світу, перетворюється на суб'єктивність людини. Ця здійсненість життєвого світу людини не лише залишається в її пам'яті, але також є і постійним покликом до пам'яті, в контексті якої цінності і маніфестують себе як консервативи. На наш погляд, консервативи – це цінності, які у суб'єктивних практиках людини не розвивають свого смислового навантаження з минулого у сучасне. Горизонтом полісемічного поля цінностей у даному випадку виступає пам'ять. Як і пам'ять, цінності, як консервативи, маніфестують себе в полі часу, а саме історичного часу даного трансцендентального суб'єкта. І якщо час, як свого часу зазначав Плотін, "є життям душі, яка перебуває у перехідному русі від одного життєвого прояву до іншого" [5, с. 106], то буття цінностей може виявити себе досить різноманітно, залежно від загальної експозиції трансцендентального суб'єкта до даного соціально-культурного середовища, в якій цінності-консервативи можуть позиціонувати себе і як модуси цього минулого. Тому за допомогою цінностей-консервативів подія, яка вже має певну часову відстань, може переживатися знову і знову; "я можу завжди знову повернутися до неї у своєму мисленні... І лише таким чином конститууюю об'єктивний час щойно минулого" [1, с. 124].

Консервативи як феномени, взяті у модусі часу, виявляють свій предметний характер; прояв минулого, закріплений у свідомості людини, пригадується нею як минуле, що, завдяки традиції, укорінене в її сучасному, а тому завжди може бути пролонговане нею у майбутнє. Таким чином, за допомогою консервативів, у свідомості людини минуле не відокремлюється від сучасного, а присутнє в ній як необхідний момент, як інструмент конституювання сучасного – майбутнього. А тому пізнання не лише минулого (історичного), а й сучасного, в якому усутнюється минуле, може бути представлене як така діяльність свідомості людини, необхідним моментом якої і є пригадування (*ἀνάμνησις*).

У моменті пригадування як звернення до історичного, ми оперуємо поняттями, віддаляючи їх від реальних історичних подій і значень. Їх інтенціонально-смилова інтерпретація набуває самостійного життя. Яскравим прикладом цього може слугувати смислове навантаження, яке отримала ідеологема "Георгіївська стрічка" в деяких регіонах України. Оперування нею здійснюється вже на рівні підсвідомого, в якому звичка і пам'ять утворюють певну єдність як необхідність повернення до минулого взагалі. В звичках людини консервативи набувають предметних форм виразу, включаються в інші часові виміри (з минулого у сучасне) і утворюють специфічну габітуальність не лише трансцендентального суб'єкта, але і певного соціокультурного середовища в цілому. За допомогою звички цінності з форм раціональності трансформуються у чуттєвий досвід і відправляють людину у минуле через зараз сприймане як уявне.

Слід зазначити, що суттєвою складовою такого типу габітуальності є і забуття. Тут річ у тім, що під впливом часу в свідомості людини відбувається руйнація першопочаткової форми чуттєво сприйманої події. Але уява відправляє людину на пошуки в її пам'яті того,

що вона забула. Уява, як зазначав І. Кант, спрямована на здобуття нового знання (продуктивна уява), але і на пригадування (репродуктивна уява) – пригадування того, що перебуває під загрозою забуття. І щоб його уникнути, консервативи в акті пригадування потребують інтерпретації й розуміння. Це те розуміння, яке має справу з “фіксованими проявами життя і тому завжди може звернутися до них” [2, с. 264]. Тому консервативи маніфестують себе в свідомості людини як запорука від “важкого пригадування” (термін П. Рікера). А це може означати, що цінності-консервативи в акті анамнезису спрямовують свідомість проти Лети; вони є своєрідним зусиллям свідомості для викликання пригадування і слугують, за П. Рікером, кращим прикладом для “згадування про забуте... Пригадування складає важливу мету пам’яті, яка намагається боротися з забуванням, відвоювати декілька крупинок пам’яті у “пожадливості” часу (Августин), у того, що поховано у забутті” [6, с. 55]. Таким чином, консервативи – це завжди *тепер*, яке забезпечене певним витокком. Саме тому свідомість людини час від часу зосереджується на досвіді начала, без якого нічого не триває, не продовжується і не закінчується. Свідомість людини перебуває в стані відтворення тієї “точки-джерела, з якою Е. Гуссерль пов’язував початок створення триваючого об’єкта” [1, с. 32]. А оскільки ця “точка-джерело” не лише відшукується в свідомості, але вона намагається і постійно утримувати її, то у свідомості утворюється своєрідний “шлейф” звернень до її історичної пам’яті як “утримання утримань”, в основі якого може опинитися ціла низка цінностей-консервативів, структурна організація яких залежатиме від того, наскільки вони віддалені від “точки-джерела”.

Якщо першопочаткове утримання начала вимагає рефлексії, то в подальшому домінантою стає звичка, яка є формою прояву безсвідомого утримання начала за принципом: мною так прийнято вважати. Такий підхід характеризує елементарну форму передачі змісту культурно-історичного навантаження цінностей за аналогією. За допомогою елементарних форм розуміння, зазначав В. Дільтей, на підставі певного числа випадків, в яких послідовність аналогічних проявів життя є виразом духовного начала, яке також виявляє певну спорідненість, робиться висновок стосовно того, що така сама спорідненість існує і в інших аналогічних випадках [2, с. 266]. Зрозуміло, що і тут маємо справу з перенесенням цінності як фази “начала” у фазу “консервування”. Хоча “минуле і “зараз” виключають одне одного” [1, с. 39], то сам факт “тривання” намагається ніби подолати це взаємовиключення. Отже, саме “тривання” є не стільки “залишенням тим же самим”, скільки збереженням системи цінностей як самого “ядра”, що і зумовлює сутність загальної картини життєвого світу трансцендентального суб’єкта.

У процесі життєдіяльності трансцендентальний суб’єкт, незважаючи на намагання зберегти ціннісно-смісловий універсум свого життєвого світу у непохитності, постійно змушений звертатися до “точки-джерела”, яка, під впливом певних історичних реалій, зазнає змін. Утворюється своєрідний “ретенціальний шлейф” цінностей-консервативів: “кожна ретенція у собі є неперервною модифікацією, що ... містить у собі наслідування минулого, приймаючи форму поручпокладеності відтінків...”, і “кожна наступна ретенція є не просто неперервною модифікацією, яка впливає з первинного враження, а неперервною модифікацією всіх попередніх неперервних модифікацій тієї ж самої початкової точки” [1, с. 33]. Тому будь-які модифікації ціннісно-сміслового універсуму трансцендентального суб’єкта у вигляді “розвитку знання про подію”, що мала начало, є неможливими без утримання (відтворення) не лише начала, а й усіх модусів як його модифікантів, які він знову і знову переживає заради збереження того духовного світу, який і становить головний стрижень усього його життєвого світу. А оскільки можливості перспектив і внутрішніх змін, які, у свою чергу, зумовлені змістом наявної інтелектуально-лексичної матриці, є обмеженими, то трансцендентальний суб’єкт до акту переживання минулого як сучасного додає і фантазію, за допомогою якої і відбувається тлумачення.

Тлумачення безпосередньо постає як своєрідний новий шлейф переживання того, що вже було; воно в свідомості трансцендентального суб'єкта модифікується залежно від аплікативних можливостей його фантазії і уяви. Свідомість людини, спираючись на наявну інтелектуально-лексичну матрицю, діє звичними шляхами. Це ті шляхи, які вже приводили її до позитивного результату. Але свідомість діє і транспозиційно, позаяк відбувається перенесення суб'єкта минулого не лише у сучасну сукупність проявів в суб'єкта сучасного, але і в усю сукупність проявів життя певного соціально-культурного середовища. За таких умов трансцендентальний суб'єкт досягає поєднання начала з актуальним сприйняттям. Але тут слід мати на увазі ту обставину, що самі цінності і “начало” як цінність містять у собі можливість консервативного забарвлення, що, як на наш погляд, значною мірою сприяє формуванню консерватизму як світоглядної позиції, а відтак і методологічного інструмента інтерпретації минувшини, сучасного і прийдешнього.

Цінності, які утворюють сам ідеологічний “шлейф” консерватизму, є своєрідними предикатами, що беруть участь у створенні і функціонуванні інтерсуб'єктивного світу не лише трансцендентального суб'єкта, а й певного соціально-культурного середовища взагалі. Передумовою зародження таких предикатів у свідомості трансцендентального суб'єкта і формування їх інтерсуб'єктивної значимості як невід'ємних складників життєвого світу є занурення людини в історію конкретного світу. І як засвідчує досвід, саме ця історія виявляється хаотичною єдністю минулих і сучасних досвідів культури, надаючи трансцендентальному суб'єкту можливість вибору згідно до його бажань, однак у фазі наукової рефлексії завжди потребує логічного впорядкування і завершення.

Важливою особливістю цінностей-консервативів є здатність формувати певну соціально-культурну групу, в тому числі і наукову, яка спочатку прагне до емансипації, а потім і до розширення свого впливу. Вдало апрезинтовані і підтверджені у досвіді цінності постійно відтворюються, незважаючи на поправки й уточнення, які накладаються на них у процесі історичного розвитку і різноманітних спроб інтерпретації.

Також слід зазначити, що всі цінності-консервативи мають різне часове походження і у своїй сукупності вони породжують своєрідну диференційовану єдність. Залежно від часу конституювання саме такого смислового навантаження цінності кожна з них виявляє різну дистанцію по відношенню до сучасного. Їхня знаковість полягає у тому, що вони здатні задовольняти потреби і настрої різних соціально-культурних осередків суспільства. Кожний соціально-культурний осередок, а в його межах і трансцендентальний суб'єкт, може підняти в пам'яті те минуле, яке здатне заспокоїти, створити відчуття комфорту, дистанціювання стосовно сучасного, яке може бути незрозумілим і тривожним. Тут пам'ять отримує свою тілесність. І у подальшому вже не має значення час та особливості формування цінностей як консервативів в свідомості трансцендентального суб'єкта, оскільки вони вже включені в ціннісно-смисловий універсум його життєвого світу. Таким чином, життєвий світ як соціокультурний світ трансцендентального суб'єкта виконує функцію його “утримання”. І у цьому світі цінності-консервативи виконують конститутивну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени / Э. Гуссерль // Гуссерль Э. Собр. соч. : [пер. с нем.]. – М. : Гносис, 1994. – Т.1. – 192 с.
2. Дильтей В. Построение исторического мира в науках о духе / В. Дильтей // Дильтей В. Собр. соч.: в 6-ти т. / [пер. с нем.]. – М. : Изд-во “Три квадрата”, 2004. – Т.3. – 418 с.
3. Кошарний С. О. Науковий розум і проблема європейської історії у феноменології Е. Гуссерля / С. О. Кошарний // Світоглядно-методологічні інновації в західноєвропейській філософії. – К. : Український центр духовної культури. – 2001. – 290 с.

4. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : Парапан, 2003. – 240 с.
5. Плотін. Еннеади : Ш.7.10 / Плотін. – К. : “УЦИММ – ПРЕСС”, 1995. – 378 с.
6. Рікер П. Пам’ять. Історія. Забвение / П. Рікер; [пер. с фр.]. – М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. – 728 с.
7. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія “Історія, економіка, філософія” / [Український консерватизм і гетьманський рух. Історія, Ідеологія, Політика : зб. наук. праць ; Гол. ред. Ю. І. Терещенко]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Вип.17. – 280 с.